

SZENT ISTVÁN
EGYETEM

BIOLÓGIAI ANYAGOK SÉRÜLÉSVIZSGÁLATA

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Farkas Csaba

Gödöllő
2020

**A doktori iskola
megnevezése:**

Műszaki Tudományi Doktori Iskola

tudományága:

Agrárműszaki Tudományok

vezetője:

Prof. Dr. Farkas István
egyetemi tanár, DSc
Szent István Egyetem, Gépészmérnöki Kar

témavezető:

Prof. Dr. Fenyvesi László
egyetemi tanár, PhD
Szent István Egyetem, Gépészmérnöki Kar
Mechanikai és Géptani Intézet

társ-témavezető:

Dr. Petróczki Károly
egyetemi docens, PhD
Szent István Egyetem, Gépészmérnöki Kar
Folyamatmérnöki Intézet

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

TARTALOM

JELÖLÉSJEGYZÉK.....	4
1. BEVEZETÉS, CÉLKITŰZÉSEK.....	5
1.1. A téma időszerűsége, jelentősége.....	5
1.2. Célkítűzések	6
2. ANYAG ÉS MÓDSZER.....	7
2.1. A mérésekhez használt eszközök.....	7
2.2. A termények alakváltozási görbéi	10
2.3. Tönkremeneteli idő a töréspont meghatározásával.....	11
2.4. Anyagtulajdonságok meghatározása	13
2.5. A terményekben kialakuló energiáttranszport	15
2.6. A mérésekkel meghatározott paraméterek összefoglalása	17
3. EREDMÉNYEK	18
3.1. A külső és belső tönkremeneteli időpontok kiértékelése	18
3.2. A viszkoelasztikus modellparaméterek kiértékelése	22
3.3. Lineáris regressziós tönkremeneteli modellek kidolgozása	24
4. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK	26
5. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK.....	28
6. ÖSSZEFOGLALÁS	29
7. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉHEZ KAPCSOLÓDÓ KIEMELT PUBLIKÁCIÓK	30

JELÖLÉSJEGYZÉK

E_{sz1}, E_{sz2}	számítógépes modell rugalmas elemei	[N mm ⁻¹]
E_D	disszipált energia	[N mm]
E_{DR}	disszipált energia arány	[-]
E_{DRmax}	disszipált energia arány maximális értéke	[-]
E_R	rugalmas alakváltozási energia	[mJ]
F	nyomóterhelés	[N]
F_m	periodikus nyomóterhelési függvény	[N]
F_{max}	periodikus nyomóterhelés maximális értéke	[N]
$STTF$	tönkrementeli idő szórása	[s]
t	idő	[s]
t_{wM}	a terhelés kezdete és a tehermentesítés vége között eltelt idő	[s]
w	alakváltozás	[mm]
w_m	alakváltozási függvény	[mm]
w_M	rugalmas alakváltozás	[mm]
w_{max}	alakváltozás maximális értéke	[mm]
w_R	rugalmas alakváltozás	[mm]
η_{sz1}	számítógépes modell viszkózus eleme	[Ns mm ⁻¹]
ω	szögsebesség	[s ⁻¹]
TTF	tönkrementeli idő	[s]
TTF_B	termény belső töréspontjáig eltelt időtartam	[s]
TTF_G	Golden almák tönkrementeli frekvenciafüggését leíró egyenlet	[s]
TTF_K	termény külső töréspontjáig eltelt időtartam	[s]
TTF_P	Packham körték tönkrementeli frekvenciafüggését leíró egyenlet	[s]
$TTFB_G$	Golden almák belső tönkrementeli frekvenciafüggése	[s]
$TTFK_G$	Golden almák külső tönkrementeli frekvenciafüggése	[s]
$TTFB_P$	Packham körték belső tönkrementeli frekvenciafüggése	[s]
$TTFK_P$	Packham körték külső tönkrementeli frekvenciafüggése	[s]

1. BEVEZETÉS, CÉLKITŰZÉSEK

1.1. A téma időszerűsége, jelentősége

A betakarítás, a feldolgozás, a szállítás, valamint a csomagolás közben kialakuló mechanikai hatások még napjainkban is jelentős kockázatot hordoznak a mezőgazdasági és kertészeti termékek épségére nézve. Az egyes termények különböző sérülési határértékekkel rendelkeznek, melyeket átlépve a külső erők által okozott kár többféleképpen is megnyilvánulhat: a károsodott térfogat néha kívülről is észlelhető, de az esetek jelentős részében olyan belső elváltozás keletkezik, amit a szemrevételezéssel történő válogatás nem mindig tud kiszűrni. Ilyenkor akár az egész terményhalmaz veszélybe kerülhet, hiszen a romláshoz vezető biológiai folyamatok nem korlátozódnak a sérült terményegyedre.

Bár az alaki és minőségi tulajdonságok megkülönböztetésére és válogatására fókuszáló gépi módszerek hatékonysága folyamatosan növekszik a kezelési folyamatok végén tapasztalható veszteség hatalmas méreteket ölt: a nemzetközi felmérések szerint a feldolgozás különböző fázisaiban keletkező veszteségek miatt a termények 30-40%-a sohasem jut el a termelőtől a fogyasztóig. Mivel a látható sérülések nagymértékben rontják a zöldségek és gyümölcsök piacképességét, a különféle terményválogató megoldások is arra törekednek, hogy a piacon csakis a hibátlan megjelenésű áruk jelenjenek meg, ezért az ilyen rendszerek fejlesztésekor a képfeldolgozáson alapuló megoldások kapják a legnagyobb hangsúlyt: a hiperspektrális vagy hőkamerás eljárásokkal vizsgált gyümölcsök így az előírt minőségi kritériumok és fogyasztói igények szerint szortírozhatók.

A kívülről észlelhető elváltozások, valamint a belső szövetben kimutatható károsodások felismerése mellett azoknak a kutatásoknak sem csökkent a jelentősége, melyek a mechanikai tulajdonságok meghatározására irányulnak - folyamatosan szem előtt tartva a veszteségek minimalizálásának fontosságát. A termények bizonyos szilárdsági paraméterei roncsolásmentes úton is meghatározhatók, például akusztikus vizsgálatok vagy rezgésanalízis útján. A visszafordíthatatlan károsodáshoz vezető folyamatok megértéséhez, valamint a terhelési határértékek felállításához azonban a roncsolásos vizsgálatok elvégzésére is szükség van, hiszen a termény anyagára jellemző sérülési mechanizmus és ellenállóképesség csak ezen az úton ismerhető meg.

Az ilyen vizsgálatok során az adott termény terhelés-alakváltozás görbéinek a kiértékelése zajlik, amik a mezőgazdasági anyagok leírására alkalmas matematikai modellekkel közelíthetők. Az így kapott anyagmodellek további számítógépes szimulációkhoz használhatók, melyek a feldolgozási folyamatokban használt gépek és eszközök optimális kialakítására irányulnak.

1.2. Célkitűzések

Munkámban almástermésű gyümölcsök tönkremeneteli mechanizmusára alkotok modellt, a vizsgálatok során pedig egy jellegzetes alma- és körtefaj tulajdonságait hasonlítom össze. Az Európai Unió almatermelésében a Golden Delicious képviselteti magát a legnagyobb arányban, ami a hazai termelési összeggésekben is évről évre stabilan jelen van. A körték közül a Vilmoshoz hasonló Packham fajtára esett a választás, ami hosszú tárolhatósága és beszerezhetősége miatt nyújt kedvező alapfeltételeket a kísérlethez.

A mérések során a Mezőgazdasági Gépesítési Intézet által rendelkezésemre bocsátott DyMaTest anyagvizsgálót használom, ami általánosan alkalmazható mezőgazdasági és kertészeti termények nyomóterheléséhez. A vizsgálatoknál a ciklikus terhelés hatására bekövetkező kifáradási jelenségre koncentrálok: a szállítás során a rezgésekből adódó ismételt terhelés az egyik legveszélyesebb külső behatás, ami a terményeket érheti, hiszen ilyenkor a visszafordíthatatlan károsodás bekövetkezéséhez egy kisebb erő is elegendő, mint ami a statikus terhelés esetén fennálló tönkremeneteli határérték.

A sérülési mechanizmus leírásához az eddig alkalmazott módszerek és megközelítések áttekintése után a tönkremeneteli folyamatot jellemző legfontosabb paraméterek összegzése, és ezek megfelelő pontosságú meghatározása szükséges. Az új eredmények alappilléret három különböző módszer képezi:

- viszkoelasztikus modell alkalmazása a gyümölcsök anyagi viselkedésének leírásához,
- a tönkremeneteli folyamattal leginkább összefüggésbe hozható disszipált-energia mutatók meghatározása,
- valamint a tönkremeneteli idő definiálása és megfelelő mérési módszer kidolgozása a meghatározásához.

A kapott paraméterekkel a tönkremeneteli idő leírására fókuszálok, a termények sérülési mechanizmusainak jellemzésére lineáris összefüggések felállítására törekszem.

Fő célkitűzéseim a fentiek alapján az alábbi pontokban foglalhatók össze:

- a Golden Delicious almák és Packham körték belső és külső tönkremeneteli határértékeinek megállapítása, a károsodási mutatók frekvenciafüggésének összehasonlítása,
- emellett a tönkremenetelt befolyásoló legfontosabb paraméterek mérésekkel történő meghatározása, valamint az egyes tényezőkből felállítható lineáris regressziós modell kidolgozása, ami a két terményfajta mechanikai ellenállóképességét írja le.

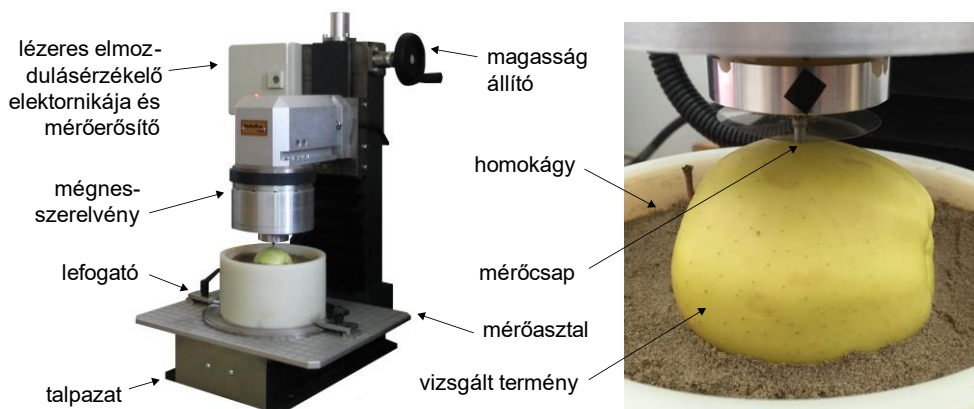
2. ANYAG ÉS MÓDSZER

Ebben a fejezetben a sérülésvizsgálatokhoz alkalmazott berendezés és mérőrendszer működését, valamint az adatok feldolgozása során alkalmazott módszereket, összefüggéseket, és a termények anyagi viselkedését leíró matematikai modellt ismertetem.

2.1. A mérésekhez használt eszközök

A DyMaTest és a mérőrendszer

A kompressziós vizsgálatok során a terményfelületek terhelése egy mérőcsap segítségével valósult meg, a mérések pedig a kifáradás tanulmányozása érdekében egy ismétlődő nyomóerő beállításával a gyümölcsök tönkremeneteli határáig történnek. A mérésekhez használt DyMaTest anyagvizsgáló berendezést az 1. ábra mutatja be.

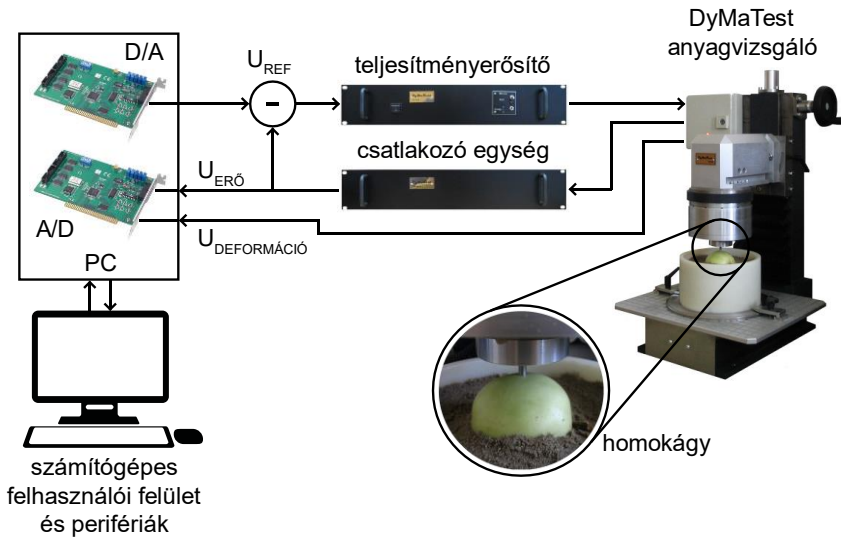
1. ábra A DyMaTest anyagvizsgáló berendezés felépítése

A deformáció-adatok a mérőcsap elmozdulása alapján regisztrálhatók, ami egy OMRON ZX LT010 lézeres szenzor segítségével történik 10 mm-es tartományban, 3 μm -es felbontással - ez a termények teljesen rugalmas, kis alakváltozási tartományban történő mérésére is alkalmassá teszi az eszközt. Az erőmérést egy egyedi tervezésű mérőcella teszi lehetővé, amelyben Kyowa KFG-2-120-C1-23 típusú nyúlásmérő ellenállások működnek. Az erő- és deformációadatok az idő függvényében is megjeleníthetők, a mérések során az adatrögzítéshez 2 kHz-es mintavételezést használtam.

Az egyedi fejlesztésű DyMaTest berendezés statikus, dinamikus és ismétlődő erők kifejtésére is képes: szoftveres úton állandó és változó sebességű lineáris nyomóerők állíthatók be, az ismétlődő hatások vizsgálatához pedig szinuszos jelalakok alkalmazhatók testre szabható frekvencia és amplitúdó beállítással, 0-tól 200 Hz-ig terjedő frekvenciatartományban.

A mérések során a termények egy homokágyban helyezkednek el (1. ábra), a beágyazás körülbelül a termények feléig történik. A homok kúszásának meghatározásához a tényleges vizsgálatokat kontroll mérések előzték meg, ahol a terhelés egy teljesen rugalmatlan, 32 mm átmérőjű csapágygolyón keresztül történt. Mivel a fotoelektromos érzékelő mérési tartományában, a gyümölcsvizsgálatok során is alkalmazott terhelések esetén nem volt kimutatható elmozdulás, ezért a homok alakváltozása a gyümölcsök terhelési görbéin egyáltalán nem jelenik meg. A vizsgálatok előtt a homok előkészítése minden esetben nedvesítési, szitálási és tömörítési műveletekből állt.

A 2. ábra a DyMaTest mérőrendszerét szemlélteti. A mérőrendszer szoftveres vezérlő-környezetében a beállított terhelés a számítógépes mérőkártyán (D/A) keresztül kimeneti jelként jut el az anyagvizsgáló eszközözig, amelyben egy elektromechanikus átalakító a villamos jelet erőhatássá transzformálja.

2. ábra A DyMaTest anyagvizsgáló és mérőrendszere

A terhelőerő beállítása

Az ismétlődő terhelésekkel végzett vizsgálatok elvégzéséhez egy origóból kiinduló, jól reprodukálható, egyszerűen leírható periodikus nyomóerő függvényre van szükség, ezen feltételeknek eleget téve az alábbi jelalakot alkalmaztam:

$$F_m = F_{\max}(1 - \cos(\omega t)), \quad (1)$$

ahol $F_{\max}$ a periodikus terhelési függvény csúcserőértéke [N], ω a terhelés körfrekvenciája [s^{-1}]

A Golden és Packham termények eltérő terhelési ellenállása miatt különböző nyomóerők beállítására volt szükség: a Packham körték esetén a vizsgált frekvenciatartomány bizonyos értékeinél már az első ciklusok némelyikében megtörtént a tönkremenetel, a Golden almák viszont sokkal ellenállóbbak voltak, ezért a későbbiekben részletezésre kerülő károsodási idők és disszipált energia értékek összehasonlíthatóságát figyelembe véve a körték 4 N, az almák pedig 14 N terhelésnek lettek alávetve. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a 4 N erőnél nagyobb beállításoknál, a vizsgált frekvenciaértékek többségénél a körték anyagában azonnali roncsolódás jönne létre, 14 N alatt pedig nagyságrendekkel hosszabb terhelési folyamatot kéne futtatni az almák látható károsításához. Az 1. táblázat a Golden Delicious a Packham körték esetén alkalmazott terhelési beállításokat összegzi.

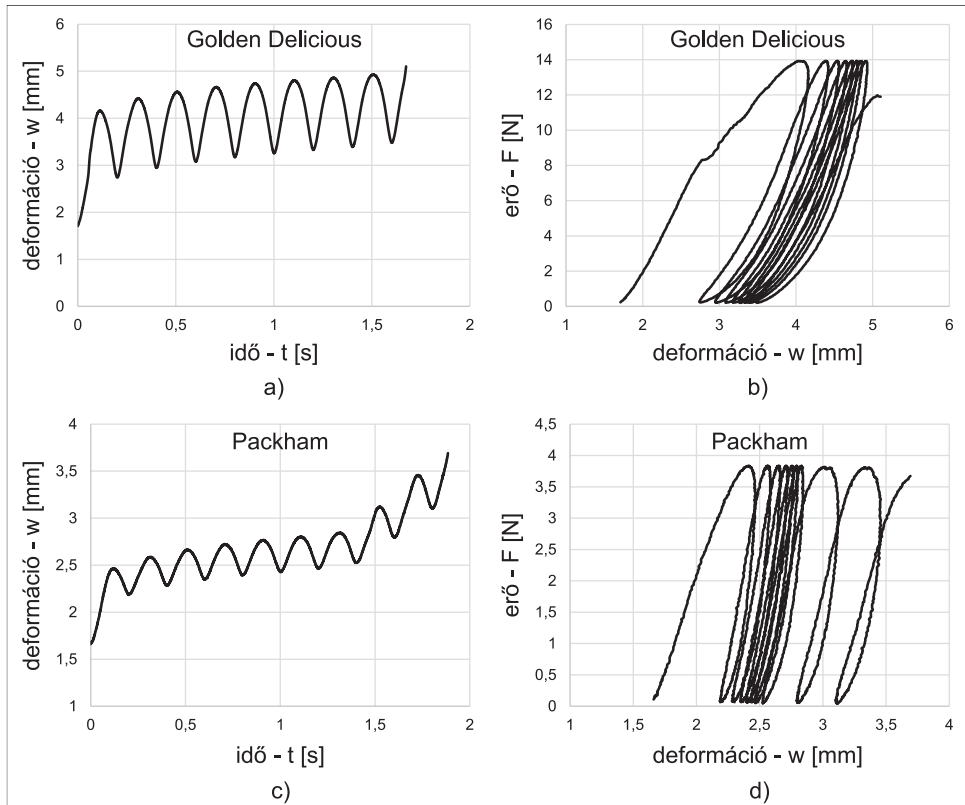
1. táblázat A mérések során beállított terhelőerők paramétere

Golden Delicious			Packham		
Terhelési paraméter	Jelölés	Értéke	Terhelési paraméter	Jelölés	Értéke
Előterhelés	F_{pre}	0,2 N	Előterhelés	F_{pre}	0,2 N
Terhelés	F	13,8 N	Terhelés	F	3,8 N
Maximális Terhelés	F_{max}	14 N	Maximális terhelés	F_{max}	4 N
Frekvencia	f	2,5; 3,7; 5; 7,5; 10; 11,6 Hz	Frekvencia	f	2,5; 3,7; 5; 7,5; 10; 11,6 Hz

A szállítással foglalkozó kutatásokból megismert legveszélyesebb frekvenciatartományból, valamint a műszer beállítási lehetőségeiből adódóan a vizsgált frekvenciák a 2,5, 3,7, 5, 7,5, 10 és 11,6 Hz voltak, ezeket a beállításokat mindkét terményfajta esetén 25 ismétléssel valósítottam meg. Egy adott frekvencián a gyümölcsök egyszer lettek terhelve, a kísérletben így 25 db Golden alma és 25 db Packham körte vett részt, a tanulmány összesen 300 mérési adatsor kiértékelését ismerteti.

2.2. A termények alakváltozási görbéi

Az alkalmazott ismétlődő terhelés hatására a 3. ábrán látható válaszfüggvényt kapjuk, ahol a dinamikus kúszási jelenség is megfigyelhető a terhelt gyümölcsök anyagszerkezeti viselkedésében: míg a nyomerő középértéke állandó, az alakváltozási görbe középértéke az idő függvényében folyamatosan növekszik. Mivel a terhelés nem a mérőcsap véghelyzetéből, hanem egy köztes állapotból indul, ezért az alakváltozási görbék kezdetei nem az origóban vannak.

3. ábra Golden Delicious almák és Packham körték alakváltozási görbéi

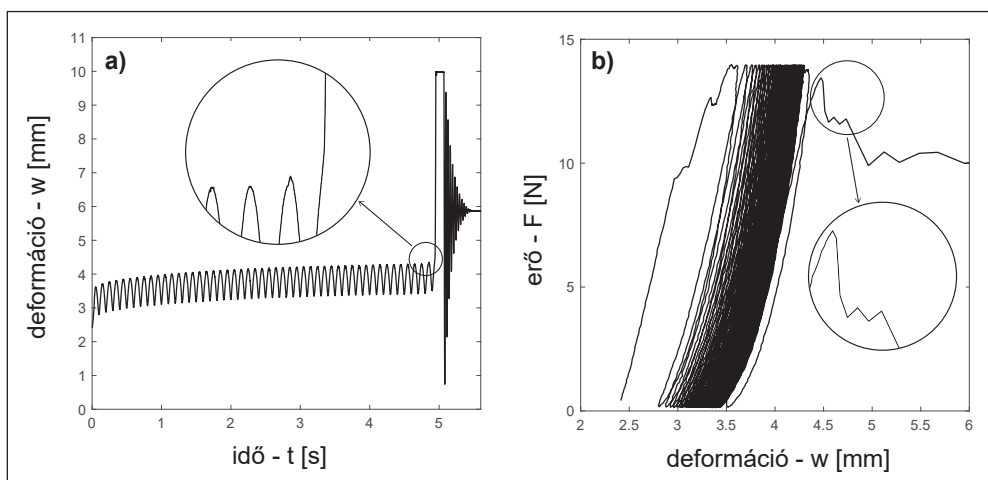
A termények erő-deformáció diagramjain egy ismétlődő hiszterézis görbe figyelhető meg (3/b és d ábra), ahol a dinamikus kúszás jelenségére a maradó alakváltozás növekedése utal. A terhelési és tehermentesítési görbék által határolt terület a termény adott ciklusra jellemző energiamutatóival szoros összefüggésben áll.

A mérések során kapott adatsorokat, és az azokból előállított görbéket a termények töréspontjáig dolgoztam fel és elemeztem, ezt a pontot pedig a következő fejezetben ismertetett képfeldolgozási módszerrel állapítottam meg.

2.3. Tönkremeneteli idő a töréspont meghatározásával

A viszkoelasztikus paraméterek és az energiamutatók meghatározásához a kapott adatsorokat a gyümölcsök töréspontjáig dolgoztam fel, ami akkor következik be, amikor a mérőcsap a héjat átszakítva egy kívülről is jól látható károsodást okoz a termény szövetében. Ilyenkor a héj és a gyümölcshús egyaránt károsodik, az anyagi viselkedést így nem egy homogén összetételű struktúra, hanem egy „szerkezet” modellezésével közelítem.

A töréspont után a mérőcsap szinte akadálytalanul halad át a károsodott szöveten, a gyümölcs mechanikai ellenállása teljesen megszűnik - a kapott görbéken a deformáció meredek növekedésbe kezd (4. ábra). A töréspontot a sejtszerkezet belsejében egy kezdeti törés előzi meg, a biológiai folyáshatár, ami a tönkremeneteli folyamat gyors lefolyása miatt ezeken a görbéken kimutathatatlan.

4. ábra A töréspont hozzávetőleges helye a deformáció időfüggvényén, valamint az erő-deformáció görbén egy Golden Delicious alma esetében

A töréspont a deformáció időfüggvényén a meredek felfutás előtt keresendő, az utolsó felterhelés és a felfutás határán viszont sokszor nem észlelhető jól kivehető inflexió pont.

A pontosabb meghatározás érdekében a terhelési folyamatokat egy másodpercenként 240 képkockát rögzítő kamerával is nyomon követtem, a feldolgozáshoz pedig egy olyan videószerkesztő szoftvert használtam, amivel a felvett anyag képkockáinként léptethető. A töréspont pillanatában a mérőcsap jól láthatóan kilép a kúszási fázis során lassan növekedő deformációs tartományból, és gyorsan hatol át a gyümölcs szerkezetén. A keresett töréspontot a tönkremeneteli szakasz első képkockája jelenti (5/b ábra), aminek a terhelési folyamatban az időpontját határozom meg.

a)

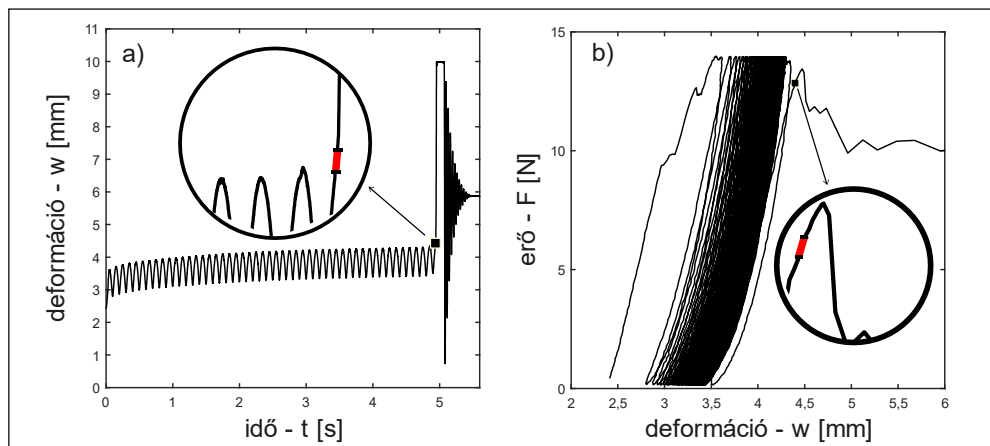
b)

5. ábra Nagy képkockasebességű felvétel elemzése

A videófelvételen a mérőcsap elmozdulásának első képkockája a DyMaTest által rögzített adatsor kezdeti értékeihez rendelhető, ezáltal a vizsgált képkockák száma a mért eredmények időskálájára átszámítható.

A töréspontot egy időparaméterként kezeltem, ami a továbbiakban az adott terményre jellemző *tönkremeneteli idő*ként, vagy *tönkremenetelig eltelt időtartam*ként szerepel majd a számításaimban. Ennek jelölésére a TTF (time to failure) rövidítést használom.

Mivel a kamera legkisebb felbontási egysége 4,16 milliszekundum, a képkocka-elemzés ekkora abszolút hibával működik. Mivel a DyMaTest felbontása 8,3-szor akkora, mint a kameráé, a 6. ábrán kijelölt tartományban a tönkremeneteli idő a DyMaTest által mért adatsorban 8 további értéket vehet fel. A tényleges tönkremeneteli idő tehát az ábrán pirossal jelölt tartományban helyezkedik el.

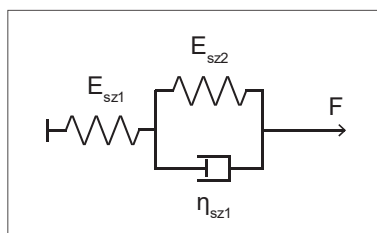

6. ábra Hibasáv a töréspont helyének behatárolására

2.4. Anyagtulajdonságok meghatározása

A viszkoelasztikus modell

Munkámban korábbi kutatásokra támaszkodva a Poynting-Thomson modellt alkalmaztam a vizsgált termények anyagtulajdonságainak jellemzéséhez. A Poynting-Thomson test egy háromelemes modell (7. ábra), amellyel az almás-termésű gyümölcsök kúszási és relaxációs folyamata is jól leírható.

7. ábra A Poynting-Thomson test

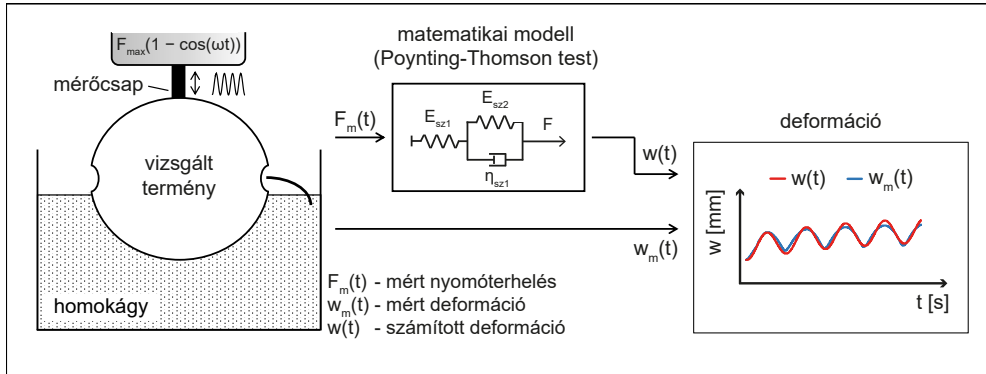
A Poynting-Thomson egyenlet azon együtthatóit keresem, amelyekkel a mérések során kapott kúszási folyamatokra a legjobb közelítés alkalmazható. A szakirodalmi alkalmazásokhoz képest a feszültség helyett erő értékekkel (és azok deriváltjával), a fajlagos nyúlások helyett pedig deformációval dolgoztam – hosszúságegységeknél méter helyett milliméterrel szerepel. A 7. ábrán szereplő kapcsolás így az alábbi egyenlettel írható le:

$$F_m + \frac{\eta_{sz1}}{E_{sz1} + E_{sz2}} \dot{F}_m = \frac{E_{sz1} E_{sz2}}{E_{sz1} + E_{sz2}} w_m + \frac{E_{sz1} \eta_{sz1}}{E_{sz1} + E_{sz2}} \dot{w}_m, \quad (2)$$

ahol E_{sz1} és E_{sz2} a modell rugalmas komponensei [N mm^{-1}], η_{sz1} pedig a viszkózus elem [Ns mm^{-1}]. F_m a mérések során rögzített nyomóerő [N], w_m pedig a mérések során kapott deformáció [mm]. $\dot{F}_m$ az erő deriváltja [N s^{-1}], $\dot{w}_m$ pedig az alakváltozás deriváltja [mm s^{-1}].

Számítógépes modell identifikációja

A Matlab Simulink környezetben megvalósított matematikai modell tehát a kúszási vizsgálatok során gyűjtött mérési adatokkal identifikálható, ami a mérőcellával regisztrált nyomóerő, valamint a lézeres pozíciómérővel rögzített deformáció időfüggvényeit jelenti. A rendszer egyszerűsített blokkvázlatát a 8. ábra szemlélteti: a cél a $w_m(t)$ adatsor összehasonlítása a matematikai modell segítségével előállított $w(t)$ adatsorral, ezután pedig a közöttük lévő eltérések minimalizálása, és a modellegyütthetők meghatározása.

8. ábra Számítógépes matematikai modell identifikációja

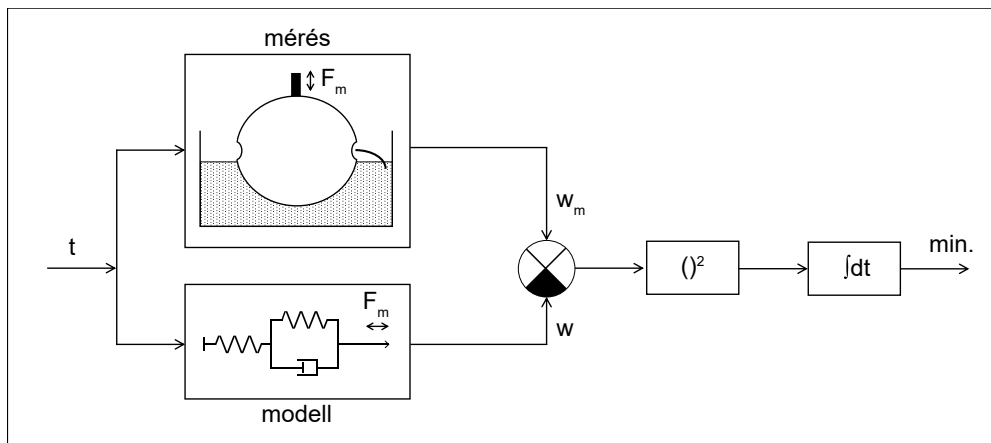
A matematikai modell által adható legjobb közelítés érdekében a két adatsor közötti eltérést kell minimalizálni:

$$w_m(t) - w(t) \rightarrow \min. \quad (3)$$

A minimalizálási folyamat elvégzéséhez a legkisebb négyzetek módszerét alkalmaztam, amely egy T időtartamú terhelésre vonatkozóan:

$$\int_0^T (w_m(t) - w(t))^2 dt \rightarrow \min. \quad (4)$$

Ezek alapján az identifikáció hatásvázlatát a 9. ábra szemlélteti. A minimumkeresési folyamat futtatása után a 300 méréshez tartozó E_{sz1} , E_{sz2} és η_{sz1} modellegyütthatókat rögzítettem, a matematikai rendszerrel végzett közelítések $R^2 = 0,967 - 0,998$ értékek között változtak.

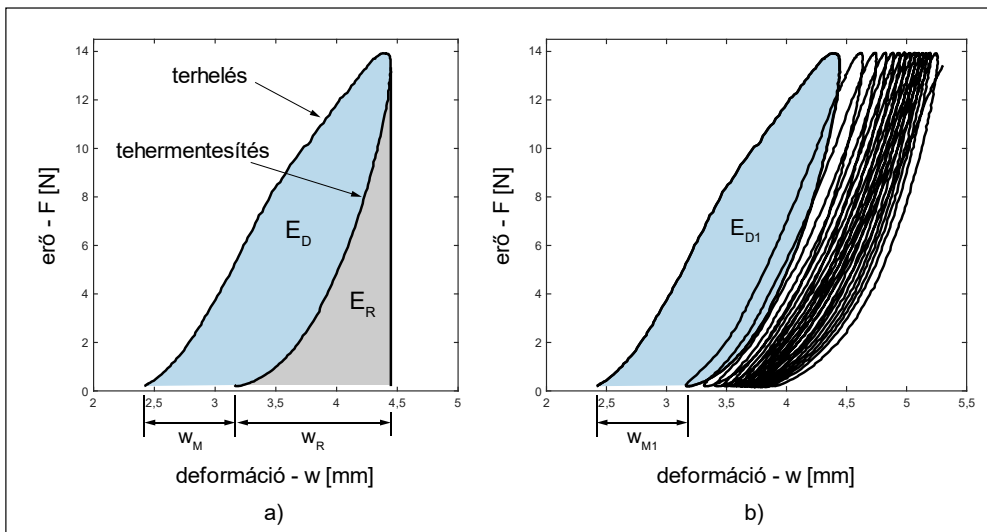

9. ábra A rendszeridentifikáció hatásvázlata

2.5. A terményekben kialakuló energiateranszport

A termények mechanikai hiszterézis görbéi

Egy tetszőleges terhelési ciklusban megjelenített erő-deformáció görbe megmutatja a rugalmas és a visszafordíthatatlan folyamatokból származó alakváltozási és energiaviszonyokat (10/a ábra). Az anyagban a következő ciklusig w_M maradó alakváltozás keletkezik, a terhelési csúcspont és a maradó alakváltozás közötti különbség pedig a w_R rugalmas alakváltozással egyenlő.

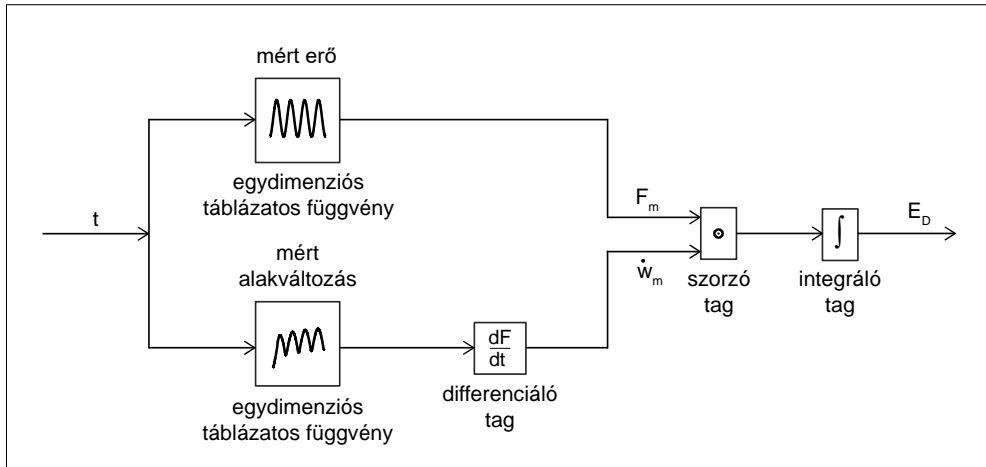
10. ábra Egy terhelési ciklus erő-deformáció görbéje, valamint a termény erő-deformáció görbéje a tönkrementelig egy Golden Delicious alma esetén

Az energiavesztés a terhelési és tehermentesítési görbék közötti terület meghatározásával számítható:

$$E_D = \int_0^{t_{w_M}} F \frac{dw}{dt} dt, \quad (5)$$

ahol t_{w_M} a terhelési folyamat kezdete és a tehermentesítés vége között eltelt idő [s], F pedig a vizsgálóberendezéssel előállított terhelési függvény [N].

Az elméleti összefüggés, valamint a kapott mérési adatok alapján a disszipált energia értéke a paraméteres görbe numerikus integrálásával meghatározható. Az egyes görbék által határolt terület ciklusonként kiszámítható. Az 5. egyenleten alapuló blokkorientált megoldást szintén Simulink környezetben valósítottam meg, melynek hatásvázlatát a 11. ábra mutatja be.

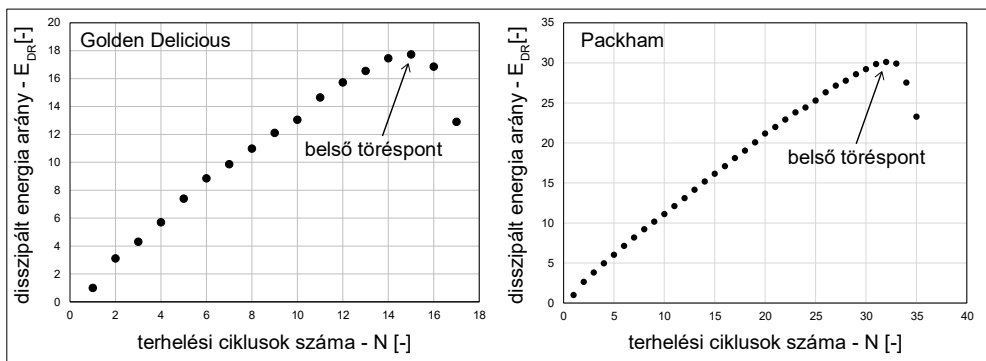
11. ábra Disszipált energia meghatározása Simulink környezetben

Belső töréspont meghatározása

A ciklusonként meghatározott energiaveszteség értékekkel egy újabb tönkremeneteli paraméter definiálására is lehetőség nyílik. Ehhez az úgynevezett disszipált energia-arányt számoltam ki, melyet a különböző aszfaltrétegek reológiai vizsgálatánál alkalmaznak:

$$E_{DR} = \frac{\sum_{i=0}^n E_{Di}}{E_{Dn}}, \quad (6)$$

ahol E_{Di} az adott ciklusig összegzett energiaveszteség [mJ], E_{Dn} pedig az adott ciklus energiavesztesége [mJ]. Ha a kapott disszipált energia arányt a ciklusszám függvényében ábrázoljuk (12. ábra), a diagramokon egy jól kivehető maximális érték keletkezik. A kifáradással járó tönkremenetel tehát kétféleképpen is jellemezhető: egy belső törésponttal a halmozódó disszipált energiák tipikus görbéjén, valamint a héj átszakadásánál regisztrált időponttal.

12. ábra A kifáradásra utaló belső töréspont Golden Delicious almák és Packham körték esetén

2.6. A mérésekkel meghatározott paraméterek összefoglalása

Az előző fejezetekben ismertetett mérési eredmények a tönkremeneteli modell alapját képezik. A paramétereket a 2. táblázat ismerteti.

2. táblázat A mérések során kapott paraméterek

Paraméter	Jelölés	Leírás	Mértékegység
Tönkremeneteli idő	TTF _B	termény belső töréspontjáig eltelt időtartam	s
	TTF _K	termény külső töréspontjáig eltelt időtartam	s
Viszkoelasztikus modellegyütthetők	E _{sz1}	rugalmas elem	N mm ⁻¹
	E _{sz2}	rugalmas elem	N mm ⁻¹
	η _{sz1}	viszkózus elem	Ns mm ⁻¹
Disszipált energia	E _{DRmax}	disszipált energia arány csúcsértéke	-
Frekvencia	f	az ismétlődő terhelés frekvenciája	Hz

A vizsgálatok során egy terményhez hat vizsgálati frekvencia tartozik (2,5, 3,7, 5, 7,5, 10 és 11,6 Hz), a mérések 25 Golden Delicious alma és 25 Packham körte ciklikus terhelésével zajlottak.

Hipotézis H1: A képkockaelemzéssel meghatározott külső tönkremeneteli időtartam és az energiamutatók alapján meghatározott belső károsodási határérték között olyan összefüggés található, melynek segítségével a külső tönkremeneteli időtartam ismeretében a sejtszerkezet belsejében kialakuló kezdeti törés időpontja anélkül is megállapítható, hogy az energiatranszport elemzés kiértékelési lépéseit el kéne végezni.

Hipotézis H2: A mérések útján meghatározott paraméterek segítségével egy olyan lineáris többváltozós modell állítható fel, amely a

$$TTF = a + bE_{sz1} + cE_{sz2} + d\eta_{sz1} + hE_{DRmax} \quad (7)$$

alakban keresendő, ahol a , b , c , d és h a közelítő egyenlet együtthatói.

3. EREDMÉNYEK

A fejezetben a ciklikus terhelések során rögzített tönkremeneteli időtartamok, a viszkoelasztikus modellparaméterek, valamint az energiaveszteségi-hányados csúcserőértékek frekvenciafüggését ismertetem, valamint a többváltozós regressziós modell felállítását, és annak megbízhatóságát mutatom be a vizsgált Golden Delicious almák és a Packham körték esetében.

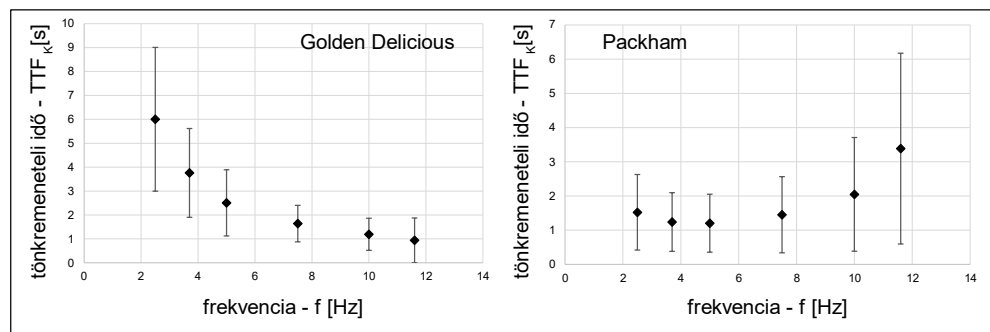
3.1. A külső és belső tönkremeneteli időpontok kiértékelése

A külső töréspontig eltelt időtartamok frekvenciafüggése

A különböző mérési beállításokat átlagolva az almák a nagyobb frekvenciákon kisebb ellenállóképességet tanúsítanak, ezért a károsodás egyre hamarabb következik be, viszont a vizsgált körték többsége nagyobb rugalmasságot mutat az 5 Hz feletti beállításoknál, így a tönkremeneteli idő tekintetében a Packham terményeknél egy növekvő tendencia kezdődik. A 3. táblázat a 25 mérés átlagát összegzi a vizsgált frekvenciatartományban, a 13. ábrán pedig az adatok alapján készített diagramok láthatók, ahol a feltüntetett hibasávok az egyes mérési beállításoknál végzett ismétlések szórását mutatják.

3. táblázat A külső törésponti idő átlagai és az eredmények szórása

frekvencia [Hz]	Golden		Packham	
	TTF _K [s]	szórás – STTF [s]	TTF _K [s]	szórás – STTF [s]
2,5	6,002	3,006	1,522	1,105
3,7	3,758	1,857	1,237	0,858
5	2,505	1,383	1,203	0,847
7,5	1,639	0,762	1,451	1,114
10	1,192	0,672	2,046	1,662
11,6	0,938	0,938	3,384	2,790

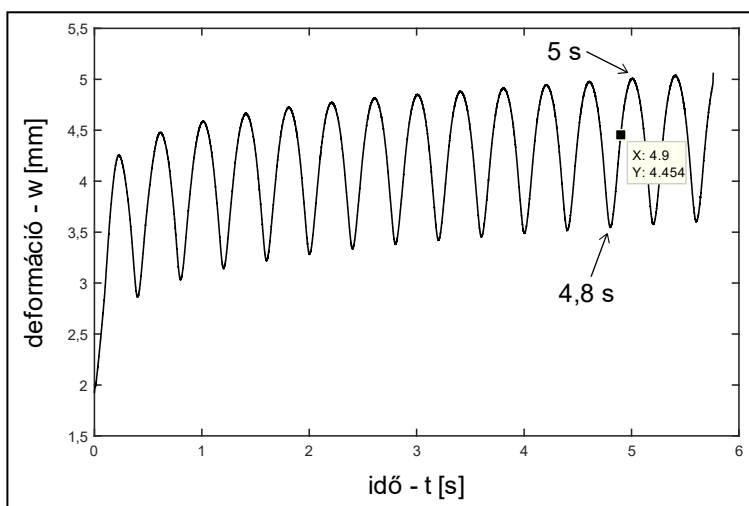

13. ábra A külső töréspontig eltelt időtartamok frekvenciafüggése Golden Delicious almák és Packham körték esetén

A Golden almánál kapott eredmények a várakozásoknak megfelelően alakultak, hiszen a nagyobb frekvenciák gyorsabb tönkremenetelhez vezetnek, a Packham körtéknél viszont a magasabb frekvenciabeállítások átlagosan nagyobb mechanikai ellenállóképességet váltanak ki a terményekből. Ennek legfőbb oka lehet a rugalmasság, ami eltérő kifáradási tulajdonságokat eredményez a két termény esetén – a körtéknél tapasztalható rugalmasabb szerkezeti viselkedés ezért sok esetben kedvezőbb tönkremeneteli időtartamot biztosít a sűrűbben ismétlődő terhelések esetén.

A belső töréspontig eltelt időtartamok frekvenciafüggése

A belső és külső károsodásig eltelt időtartamok összevetéséhez a belső töréspont idejét is meg kell határozni: a maximális energiahányadoshoz tartozó ciklusszámnál a belső sérülés minden bizonnyal a felterhelés alatt következik be, mégpedig valahol az erőkifejtés kezdete és végpontja között (TTF_{Bmin} és TTF_{Bmax}). Ilyenkor tehát az adott ciklus felfutó szakaszán jelöltem ki a belső tönkremenetel időpontját, a szélsőértékek számtani közepénél (14. ábra).

14. ábra Belső töréspontig eltelt időtartam meghatározása az energiahányados csúcserőértékének ciklusszámnál

A kiértékelés a különböző frekvenciaértékek esetén a 4. táblázatban szereplő abszolút hibaértékeket hordozza.

4. táblázat A belső töréspont kiértékelésénél adódó abszolút hiba

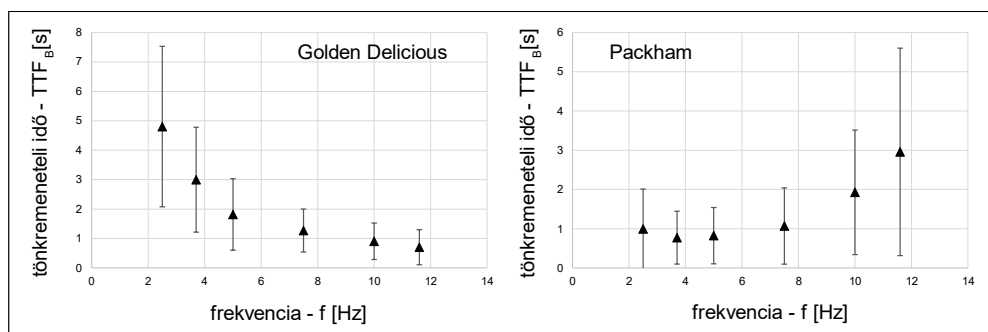
frekvencia [Hz]	2,5	3,7	5	7,5	10	11,6
abszolút hiba [s]	0,1	0,067	0,05	0,033	0,025	0,022

3. Eredmények

A belső töréspontok átlagolt időpontjait a 5. táblázat, valamint a 15. ábra összegzi.

5. táblázat A belső törésponti idő átlagai és az eredmények szórása

frekvencia [Hz]	Golden		Packham	
	TTF _B [s]	szórás – STTF [s]	TTF _B [s]	szórás – STTF [s]
2,5	4,804	2,727	1,081	1,015
3,7	2,997	1,783	0,771	0,673
5	1,818	1,216	0,822	0,718
7,5	1,271	0,731	1,068	0,971
10	0,905	0,619	1,927	1,586
11,6	0,703	0,596	2,958	2,644

15. ábra A belső töréspontig eltelt időtartamok frekvenciafüggése Golden Delicious almák és Packham körték esetén

Az energiamutatók alapján kalkulált belső törésponti időtartamok frekvenciafüggése a képkockaelemzés során kapott eredményekkel azonos tendenciát mutat.

Tönkrementeli időtartamok összehasonlítása

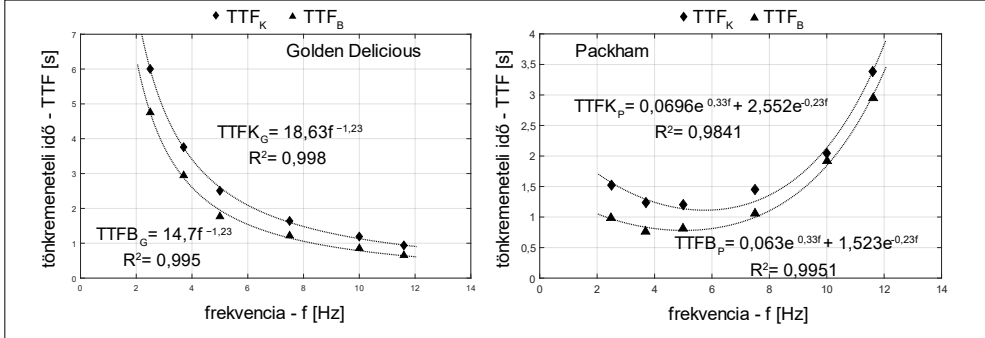
Az összehasonlítás érdekében először a külső és belső tönkrementeli időtartamok hányadosát vizsgáltam, ami csak a körték esetén mutat összefüggést a vizsgálati frekvenciával (a hányados értéke a nagyobb frekvenciák felé haladva lineárisan növekszik).

Mivel a vizsgált frekvenciatartományban a tönkrementeli mutatók viszonya a hányados alkalmazásával az almák esetén nem írható le egyértelműen, a károsodási határértékek kapcsolata a trendek összehasonlításával is megadható. A két termény esetén tapasztalható eltérő frekvenciafüggés miatt különböző közelítéseket kell alkalmazni, a Golden Delicious almáknál a

$$TTF_G = a_G f^{-b_G} \quad (8)$$

3. Eredmények

egyenletet használtam, ahol a_G és b_G a közelítés együtthatói. A közelítő görbék a 16. ábra bal oldalán láthatók. Az grafikonon feltüntetett egyenletekbe történő behelyettesítés után az alkalmazott modellek átlagértékekre vonatkozó pontosságát a 6. táblázat tartalmazza.

16. ábra A tönkrementel frekvenciafüggésére felírt modellek Golden Delicious almák és Packham körték esetén

6. táblázat Frekvenciafüggési modellek pontossága Golden almáknál

frekvencia [Hz]	Golden					
	TTF _K [s]	TTF _{K_G} [s]	hiba [%]	TTF _B [s]	TTF _{B_G} [s]	hiba [%]
2,5	6,002	6,036	0,553	4,804	4,763	0,879
3,7	3,758	3,727	0,849	2,997	2,941	1,907
5	2,505	2,573	2,698	1,818	2,030	11,676
7,5	1,639	1,563	4,657	1,271	1,233	2,986
10	1,192	1,097	7,981	0,905	0,866	4,362
11,6	0,938	0,914	2,562	0,703	0,721	2,555

A körtéknél tapasztalható tönkrementeli tendenciák az almáknál felírt közelítéssel egyáltalán nem jellemezhetők, ezeknél a terményeknél ráadásul olyan egyenletet kell alkalmazni, amivel a folyamat 5 Hz-nél bekövetkező szélsőértékét is kezelni lehet. Ezek alapján a

$$TTF_P = a_P e^{b_P f} + c_P e^{d_P f} \quad (9)$$

egyenletet használtam, ahol a_P , b_P , c_P és d_P a két részből álló exponenciális folyamat együtthatói. Az így definiált görbék a 16. ábra jobb oldalán láthatók. A modellek átlagértékekre vonatkozó pontosságát a 7. táblázat ismerteti.

A kitevőkben szereplő együtthatók az egyes terményekre alkalmazott egyenletekben megegyeznek, így a függvényeknél a konstansok megváltoztatásával kapjuk meg a belső töréspontot a külső roncsolódás ismeretében.

7. táblázat Frekvenciafüggési modellek pontossága Packham körtéknél

frekvencia [Hz]	Packham					
	TTF _K [s]	TTFK P [s]	hiba [%]	TTF _B [s]	TTFB _P [s]	hiba [%]
2,5	1,522	1,563	2,692	1,081	0,982	9,170
3,7	1,237	1,291	4,353	0,771	0,843	9,287
5	1,203	1,136	5,544	0,822	0,79	3,893
7,5	1,451	1,256	13,40	1,068	1,006	5,853
10	2,046	2,133	4,293	1,927	1,859	3,544
11,6	3,384	3,384	0,003	2,958	3,013	1,871

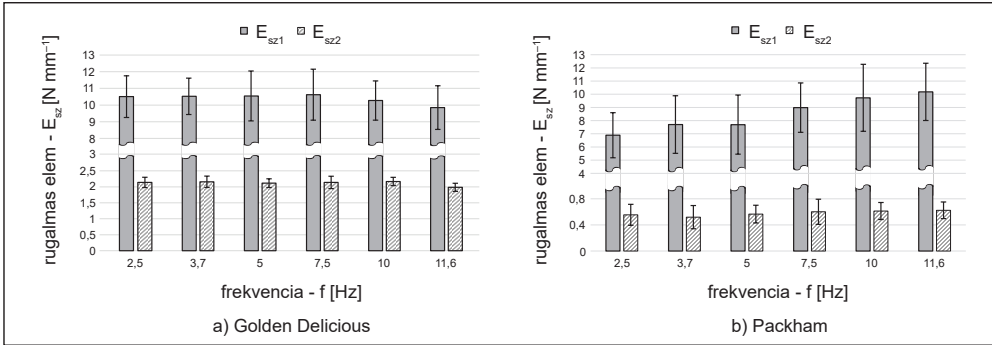
3.2. A viszkoelasztikus modellparaméterek kiértékelése

A Golden almák rugalmas tulajdonságait vizsgálva nem fedezhető fel jelentős frekvenciafüggés, az E_{sz1} paraméter a nagyobb frekvenciákon enyhén csökkenést mutat. A Packham körtéknél viszont az E_{sz1} komponensek növekednek, ez a rugalmasság-növekedés pedig nagymértékben hozzájárul a nagyobb frekvenciákon tapasztalt mechanikai ellenállóképességhez. Az E_{sz2} rugalmas elem az adott tartományon belül a Golden és Packham termények esetén is állandó. A rugalmas elemek átlagértékeit, valamint a szórást a 8. táblázat tartalmazza, az eredmények frekvenciafüggése pedig a 17. ábrán látható.

8. táblázat Rugalmas elem értékei Golden almáknál és Packham körtéknél

Golden				
f [Hz]	E_{sz1} [N mm ⁻¹]	E_{sz1} szórás [N mm ⁻¹]	E_{sz2} [N mm ⁻¹]	E_{sz2} szórás [N mm ⁻¹]
2,5	10,504	1,250	2,139	0,277
3,7	10,523	1,091	2,158	0,277
5	10,546	1,497	2,116	0,292
7,5	10,622	1,529	2,139	0,269
10	10,271	1,177	2,167	0,206
11,6	9,848	1,310	1,984	0,361
Packham				
f [Hz]	E_{sz1} [N mm ⁻¹]	E_{sz1} szórás [N mm ⁻¹]	E_{sz2} [N mm ⁻¹]	E_{sz2} szórás [N mm ⁻¹]
2,5	6,896	1,710	0,554	0,160
3,7	7,705	2,184	0,518	0,177
5	7,695	2,243	0,565	0,135
7,5	8,981	1,873	0,600	0,192
10	9,730	2,540	0,613	0,130
11,6	10,178	2,172	0,623	0,127

3. Eredmények

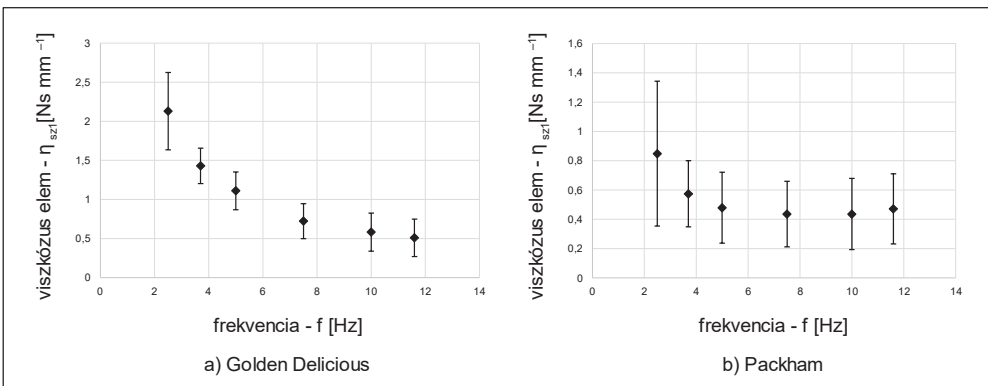

17. ábra Rugalmas modellparaméterek frekvenciafüggése

Az alkalmazott Poynting-Thomson test viszkózus paramétere mindkét termény esetén egyértelmű frekvenciafüggést mutat, a körték esetében viszont a tönkrementeli időtartamokhoz hasonlóan, és valószínűleg azokkal ok-okozati összefüggésben, a csökkenő tendencia megszakad, és növekedésbe fordul. A viszkózus elemek átlagértékeit és szórását a 9. táblázat mutatja, a frekvenciafüggés pedig a 18. ábrán látható.

9. táblázat Viszkózus elem értékei Golden almánál és Packham körtéknél

f [Hz]	Golden		Packham	
	η_{sz1} [Ns mm ⁻¹]	η_{sz1} szórás [Ns mm ⁻¹]	η_{sz1} [Ns mm ⁻¹]	η_{sz1} szórás [Ns mm ⁻¹]
2,5	2,129	0,703	0,848	0,494
3,7	1,429	0,358	0,574	0,226
5	1,109	0,251	0,479	0,242
7,5	0,722	0,204	0,435	0,223
10	0,581	0,154	0,436	0,243
11,6	0,509	0,106	0,471	0,239

18. ábra Viszkózus modellparaméterek frekvenciafüggése

A tönkrementeli regressziós modell felállítása előtt a frekvenciafüggés mértékét a viszkoelasztikus modellparaméterek esetében varianciaanalízis (ANOVA - analysis of variance) segítségével is ellenőriztem, ennek eredményét a 10. táblázat tartalmazza.

10. táblázat Viszkoelasztikus modellparaméterek varianciaanalízise

Golden			Packham		
együttható	F	p	együttható	F	p
E_{sz1}	1,196	0,314	E_{sz1}	8,008	<0,001
E_{sz2}	1,408	0,225	E_{sz2}	1,488	0,198
η_{sz1}	75,393	<0,001	η_{sz1}	6,427	<0,001

A Golden almák esetén kizárólag az η_{sz1} együtthatónál van szignifikáns összefüggés ($p < 0,05$). A rugalmas elemek esetén a diagramon nem észlelhető szembetűnő kapcsolat a frekvenciával, ezt a megfigyelést pedig a varianciaanalízis is megerősítette. A körték tönkrementeli folyamatában a rugalmas viselkedés jelentős szerepet játszik, ezért az előzetes elvárások alapján az elasztikus paramétereknek kimutatható összefüggésben kell állniuk a terhelés frekvenciájával – ezt a feltételezést a varianciaanalízis szintén megerősítette az E_{sz1} paraméter esetében.

3.3. Lineáris regressziós tönkrementeli modellek kidolgozása

A mérések során kapott paramétereket felhasználva a Golden Delicious almák esetén négy különböző tönkrementeli modell lehetősége vetődik fel, amelyeket a 11. táblázat ismertet.

11. táblázat A mért paraméterekből létrehozható lineáris modellek Golden almák esetén

modell	R^2	módosított R^2	a becslés standard hibája	F változása	F szignifikanciájának változása
a	0,814	0,812	1,03413	641,502	0,000
b	0,927	0,926	0,64922	226,984	0,000
c	0,943	0,941	0,57824	39,039	0,000
d	0,945	0,943	0,56840	6,064	0,015

a változók: η_{sz1}

c változók: η_{sz1} , E_{DRmax} , E_{sz1}

b változók: η_{sz1} , E_{DRmax}

d változók: η_{sz1} , E_{DRmax} , E_{sz1} , E_{sz2}

Az E_{sz2} csak elhanyagolható mértékben járul hozzá az illeszkedés pontosságához, ezért a legegyszerűbb leírás érdekében a harmadik modell kiválasztása javasolt. Ezt figyelembe véve és a számított állandókat felhasználva a Golden Delicious almák esetén az alábbi közelítés állítható fel:

3. Eredmények

$$TTF_K = 0,533 + 2,736 \eta_{sz1} + 0,141 E_{DRmax} - 0,261 E_{sz1}. \quad (10)$$

A Packham körtékre alkalmazható modelleket a 12. táblázat összegzi. Az almákhoz képest az egyes változatokban már a terhelési frekvencia is megjelenik, ami a tönkremeneteli idő leírásában ezúttal fontos szerepet játszik.

12. táblázat A mért paramétereiből létrehozható lineáris modellek Packham körték esetén

modell	R ²	módosított R ²	a becslés standard hibája	F változása	F szignifikanciájának változása
a	0,785	0,783	0,66044	488,514	0,000
b	0,871	0,869	0,51404	88,193	0,000
c	0,896	0,893	0,46299	31,948	0,000
d	0,920	0,917	0,40765	39,273	0,000

a változók: E_{DRmax}

c változók: E_{DRmax}, η_{sz1} , f

b változók: E_{DRmax}, η_{sz1}

d változók: E_{DRmax}, η_{sz1} , f, E_{sz2}

A Packham körték esetén felírható egyenlet:

$$TTF_K = 0,091 + 0,788 \eta_{sz1} + 0,085 E_{DRmax} - 0,103 f + 1,524 E_{sz2}. \quad (11)$$

Az egyenletek érvényességét ezúttal is a varianciaanalízissel ellenőriztem, melynek eredményeit a 13. táblázat tartalmazza. Mivel a kapott F értékek szignifikánsnak minősülnek ($p < 0,05$), a felírt közelítések érvényesek.

13. táblázat Közelítő egyenletek varianciaanalízise

Golden		Packham	
F	p	F	p
792,307	<0,001	375,742	<0,001

A Golden Delicious almánál alkalmazott modell eredményei frekvenciánként átlagolva az 1,54% és 3,85% relatív hiba közé esnek, a terményenként átlagolt eredmények pedig 1,01% és 31,13% között vannak. A Packham körték esetén az egyes frekvenciabeállításoknál rögzített eredményeket átlagolva a relatív hibák 2,42 és 6,22% közé esnek, a terményegyenként számított értékek eltérése pedig 0,04% és 34,51% között vannak a mért tönkremeneteli időtartamtól. A nagyobb hibaértékek keletkezése nem a frekvenciabeállításokhoz, hanem az egyes termények eltérő mechanikai ellenállóképességéhez és anyagtulajdonságaihoz kötődik.

4. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

Munkámban Golden Delicious almák és Packham körték mechanikai ellenállóképességét vizsgáltam, melyet elsősorban a tönkremeneteli idő definiálásához és meghatározásához kötöttem. A vizsgálatok során elsősorban az ismétlődő terhelés hatására bekövetkező kifáradásos tönkremenetelre koncentráltam, az elvégzett kutatómunka tudományos eredményeit pedig az alábbi tézisekben foglalom össze:

1. Golden Delicious almák külső és belső tönkremeneteli időtartamának kapcsolata

A nagy képkocasebességű videófelvétel segítségével kiértékelt külső tönkremeneteli idő ($TTFK_G$), valamint az energiaveszteségi-hányados alapján megállapított belső károsodási időtartam ($TTFB_G$) átlagértékeinek frekvenciafüggését az alábbi, két azonos kitevőjű egyenlettel írtam le:

$$TTFK_G = 18,63 f^{-1,23},$$

$$TTFB_G = 14,7 f^{-1,23},$$

ahol f a terhelés frekvenciája. A két különböző terhelési határérték megállapítására az erő-deformáció görbék eltérő jellege miatt a korábbi kutatásokban nem született egységes módszer, a közelítések segítségével pedig az energiaveszteség-számítás a belső károsodás megállapításához a külső töréspont ismeretében elhagyható. A vizsgált tartományban (2,5-11,6 Hz) a külső tönkremeneteli időtartamra vonatkozó egyenlet 7,98%-os, a külső tönkremeneteli időtartamra felírt egyenlet pedig 11,67%-os maximális hibával írja le az átlagos károsodási határértékek frekvenciafüggését.

2. Packham körték külső és belső tönkremeneteli időtartamának kapcsolata

A képkockaelemzéssel megállapított külső tönkremeneteli időtartam ($TTFK_P$) és az energiamutatók meghatározásával számított belső tönkremeneteli időtartam ($TTFB_P$) frekvenciafüggését a Golden almákhoz hasonlóan azonos kitevőjű közelítésekkel adtam meg:

$$TTFK_P = 0,069 e^{0,33f} + 2,552 e^{-0,238f},$$

$$TTFB_P = 0,063 e^{0,33f} + 1,523 e^{-0,238f},$$

ahol f a terhelés frekvenciája. A kutatás frekvenciatartományában (2,5-11,6 Hz) a külső tönkremeneteli időtartamra vonatkozó egyenlet 13,4%-os, a külső tönkremeneteli időtartamra felírt egyenlet pedig 9,29%-os maximális hibával írja le az átlagos károsodási határértékek frekvenciafüggését.

3. *Lineáris modell a Golden Delicious almák tönkremeneteli idejének leírására*

A Poynting-Thomson egyenleten alapuló anyagtulajdonságok (E_{sz1} rugalmas tényező, valamint η_{sz1} viszkózus komponens) és az energiamutatók meghatározásából származó energiavesztéségi-hányados csúcstértékének (E_{DRmax}) felhasználásával olyan lineáris közelítő egyenletet állítottam fel, amely a Golden almák tönkremeneteli idejét írja le:

$$TTF_K = 0,533 + 2,736 \eta_{sz1} + 0,141 E_{DRmax} - 0,261 E_{sz1}.$$

A modell a vizsgált tartományban a frekvenciáknál átlagolt eredményeket tekintve 3,85%-os, az egyes terményeket átlagait tekintve pedig 31,13%-os maximális eltéréssel adja meg a külső töréspontig eltelt időtartam értékét.

4. *Lineáris modell a Packham körték tönkremeneteli idejének leírására*

A tönkremeneteli idő közelítéséhez a Golden almáktól eltérően a Poynting-Thomson egyenlet E_{sz2} rugalmas komponense került, az η_{sz1} viszkózus tényező és az E_{DRmax} paraméter mellett pedig a terhelési frekvencia is befolyásolja a folyamatot. A Packham körték tönkremeneteli időtartamának leírására így a következő egyenletet állítottam fel:

$$TTF_K = 0,091 + 0,788 \eta_{sz1} + 0,085 E_{DRmax} - 0,103 f + 1,524 E_{sz2}.$$

A modell a kutatás frekvenciatartományában a mérési beállításoknál átlagolt eredményeket tekintve 6,22%-os, az egyes terményeket átlagait tekintve pedig 34,51%-os maximális eltéréssel adja meg a külső töréspontig eltelt időtartam értékét.

5. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

A kutatómunkámban meghatározott mérési módszerek és egyenletek a Golden Delicious almák, valamint a Packham körték tönkremeneteli sajátosságainak meghatározására irányultak. A szakirodalomban „töréspontként” definiált tönkremeneteli határértéket egy nagy képkockasebességű videófelvétel segítségével állapítottam meg. A belső töréspont meghatározása a más szakterületeken már alkalmazott, de a gyümölcsöknél egyáltalán nem elterjedt energiavesztés számításán alapult.

A sejtszerkezet belsejében megjelenő károsodási határérték ismerete a feldolgozási folyamatokban elengedhetetlen, hiszen az ilyenkor fellépő környezeti hatásokat ennek függvényében kell korlátozni vagy módosítani (megfogási, ejtési és rezgési határértékek). Az energiaszámításon alapuló eredményeket felhasználva, majd a közelítő egyenleteket alkalmazva a külső és belső töréspontok kapcsolata megfelelő pontossággal leírható, így az adott termények esetén a megfelelő mintaszámban végzett roncsolási határállapot megállapítása elegendő.

A károsodással összefüggésben álló anyagtulajdonságok, valamint energiaállapotok ismeretében a mechanikai ellenállóképesség még a legegyszerűbb lineáris közelítéssel is kellő hatékonysággal leírható. A kutatásban a lineáris regressziós modellek alkalmazásánál kapott hibaértékek a mérési eljárásokra és módszerekre visszavezetve három különböző okból származnak:

1. A Poynting-Thomson modell együtthatói szintén illeszkedéssel lettek meghatározva, ami önmagában is bizonytalanságot hordoz. A két görbe közötti eltérés terményegyenként változik.
2. A külső tönkremeneteli időtartam egy 4,16 ms-os állandó hibasávban helyezkedik el, ami a rögzítőeszköz képkockasebességéből adódik.
3. A belső töréspont az adott gyümölcsök esetén mikroszintű vizsgálatra és megerősítésre vár, amely során a sejtszerkezetben létrejövő károsodási folyamat részletesebben is leírható.

A jövőben érdemes a gyümölcsök sérülésvizsgálatát közvetlenül a szedés után elvégezni, hiszen a feldolgozás általában még éretlen állapotban történik, ilyenkor tehát más terhelési határértékek dominálhatnak, mint a piacon kapható termények esetében. A tönkremenetel leírásába ezzel együtt egy érési állapotra utaló tényezőt (pl. nedvességtartalom) is érdemes feltüntetni, a modelleket pedig eszerint módosítani. A közelítések használhatósága hosszabb idejű terheléssel is összevethető, aminek kivitelezése egy továbbfejlesztett informatikai infrastruktúrával valósítható meg.

6. ÖSSZEFOGLALÁS

BIOLÓGIAI ANYAGOK SÉRÜLÉSVIZSGÁLATA

A szedést követő feldolgozási és szállítási folyamatok során keletkező erőhatások miatt a gyümölcsök mechanikai ellenállóképességének és a sérülési hajlamának tanulmányozása kiemelten fontos feladat: mivel a külső hatások gyakran okoznak sérülést a kezelt gyümölcsök felszínén vagy belső szerkezetében, a leszedett termények jelentős része soha sem kerül a fogyasztó elé a piacon, részben a vizuális elvárások, részben pedig a ténylegesen romlást okozó hatások miatt, amiket a válogatás során eleve kiszűrnek. A kezelés közben ébredő terhelések sokaságában az ismétlődő terhelés az egyik legjelentősebb veszélyforrás, ami gyakran a szállítás közben fellépő rezgésekből adódik.

Munkámban ezért az ismételt terhelés hatására bekövetkező kifáradásos tönkremenetellel foglalkoztam: a ciklikus nyomóterheléssel vizsgált Golden Delicious almák és Packham körték esetén olyan többváltozós lineáris regressziós modellt állítottam fel, ami a tönkremeneteli folyamathoz kötődő paramétereket tartalmazza, és amely a vizsgált almástermésűek sérülési ellenállására vonatkozóan ad előrejelzést.

A dolgozatban ismertetett eredmények különböző módszerekkel meghatározott alaptényezőkre támaszkodnak: a gyümölcsök anyagtulajdonságait hordozó viszkoelasztikus modellparaméterekre, a terhelés közben számítható disszipált energiára, valamint az adott termények töréspontjára, amit a tönkremeneteli idő (TTF – time to failure) formájában definiáltam.

Az alkalmazott matematikai modellt felhasználva a rugalmas és viszkózus együtthatókat egy minimumkeresési folyamat során határoztam meg, amik a kúszási folyamatnál található legjobb illeszkedésnél lettek kiszámítva.

Az ismétlődő terhelés során megfigyelt energiahalmozódás, valamint a hiszterézisterületek meghatározása után számítható disszipált-energia hányados a termény belső tönkremeneteli folyamatára utal, ami a feldolgozásban alkalmazott gépelemek és környezet tervezésekor a terhelési határértéket jelentheti. A képkockaelemzéssel számított külső, valamint az energiaértékekből számított belső tönkremeneteli határértékek között olyan kapcsolat fedezhető fel, amivel a belső sejtkárosodás az energiamutatók meghatározása nélkül is megadható egy adott terményfajta esetén. A kutatásomban ismertetett egyenletek ezen tönkremeneteli határértékek kapcsolatát, valamint a sérüléshez kötődő paraméterek mechanikai ellenállóképességre vonatkozó hatását írják le.

7. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉHEZ KAPCSOLÓDÓ KIEMELT PUBLIKÁCIÓK

Lektorált cikk idegen nyelven

1. **Farkas, C.,** Petróczki, K., Fenyvesi, L. (2016): Method for measuring fruit failure caused by different mechanical loads. Hungarian Agricultural Engineering, (29), pp. 51-54. ISSN 2415-9751
2. **Farkas, C.,** Fenyvesi, L., Petróczki, K. (2019): Identification and Frequency Dependence of Viscoelastic Parameters during Dynamic Creep Tests on Selected Pome Fruits. AgriEngineering, 1(3), pp. 324-331. ISSN 2624-7402
3. **Farkas, C.,** Fenyvesi, L., Petróczki, K. (2019): Multiple linear regression model of Golden apple's failure characteristics under repeated compressive load. Potravinarstvo Slovak Journal of Food Sciences, 13(1), pp. 793-799. ISSN 1337-0960

Lektorált cikk magyar nyelven

4. **Farkas, C.,** Fenyvesi, L., Petróczki, K. (2019): Almástermésű gyümölcsökben kialakuló energiateranszport-elemzés ismétlődő terheléssel végzett roncsolásos vizsgálat útján. Mezőgazdasági Technika, 2019/07, pp. 2-5. ISSN 0026 1890
5. **Farkas, C.,** Fenyvesi, L., Petróczki, K. (2019): Vilmos körték viszkoelaszikus paramétereinek és energiamutatóinak terhelésfüggése ismétlődő mechanikai igénybevétel hatására. Mezőgazdasági Technika, 2019/10, pp. 2-5. ISSN 0026 1890
6. **Farkas, C.,** Fenyvesi, L., Petróczki, K. (2020): Golden Delicious almák és Vilmos körték kifáradási mutatóinak összehasonlítása. Élelmiszervizsgálati Közlemények, ISSN 2676 8704 – Közlésre elfogadva.